

“DANSEN OM GULDKALVEN”

– FORSKNINGSFORMIDLING SOM TEATER

Af Anne-Marie Vestergaard

FOTO: LÆTTE KABRE

Skuespillerne Henrik Nielsen, Niels Bender og Chilli Turéll i et hårdtpumpet talkshow om de personlige oplevelser med det sociologerne kalder "uddannelsesinflation".

Et auditorium i en af de nye, flotte universitetsbygninger på Amager. Scenen er sat: Tilskuerne er indbudt til et realityshow "direkte fra et af Danmarks brændpunkter, Københavns Universitet". Rebekka Løvetand, attraktiv, midaldrende TV-værtinde byder med lokkende musik "seerne" velkommen til en udsendelse der handler om "Dansen om guldkalven", nemlig kampen om de gode uddannelser og de gode jobs i dagens Danmark. Det er en ubønhørlig kamp hvor kun de stærkeste klarer sig. Hendes gæster er to yngre mænd, den ene akademikeruddannet og den anden elektriker- og ingeniøruddannet med gode jobs, synes det. Kontrasten mellem den rødthårede, hårdtpumpede tv-star, der har travlt med at vise ben, og de to afdæmpede og nydeligt klædte, almindelige mennesker er komisk og meget genkendelig. Starter en humoristisk, rørende, grotesk og tankevækkende samtale mellem de tre, hvor deres meget forskellige uddannelses- og karriereforløb bliver fremstillet som deres egne livsbaner. De to mænd er reelt ramt af det fænomen som sociologer kalder "uddannelsesinflation": der skal mere og mere uddannelse til for at få en god social position, samtidig med at kravene til en god uddannelse skifter konstant. De attraktive uddannelser imorgen er ikke nødvendigvis de samme som i dag. Den ene talkshowgæst er som portør blevet afdelingsleder for portørerne på et hospital, den anden er, tvunget af konjunkturerne, blevet selvstændig IT-mand med alt for lange arbejdsdage. De bliver udspurgt af en "selvfed" lillesøster til 68'erne, der efter en socialrådgivergerning og en bestsellerbog har gafflet sig et højstatusjob i medierne. Rebekka føler ingen trang til at gøre oprør, som i de glade halvfjerdere. Hvorfor skulle hun også det?

Ungdomsoprørets revolutionære tanker om forandring og personlig vækst hænger umærkeligt sammen med en rolle som "medieluder", det senmoderne samfunds støtte, der udbreder det glade budskab om den kontinuerlige personlige udvikling. Et budskab der, sjovt nok, er kommet til at matche samfundets krav om en arbejdskraft der er i konstant bevægelse – omstillingsparat og fleksibel. Det private er stadig politisk, men selvrealiseringen skal nu ske på det eksisterende samfunds benhårde præmisser. Derfor: sørg for at udvikle dig hele tiden – læs: optimer din arbejdskraft eller gå til grunde! Andre teaterfolk har brugt realityshow som ramme for deres samtidshistorier. Her er det både en ramme og en del af tematikken. Formen talkshow udkrystalliserer nemlig vilkåret: enten er du på, eller også er du ikke. Toget kører, og der er nogen der risikerer ikke at komme med. Det er sexet at have et spændende arbejde, og det er i kraft af arbejdet at man bliver synlig og får identitet. De to gæster i showet vil gerne frem i rampelyset, men det bliver efterhånden klart for tilskuerne at de har trukket det korteste strå i konkurrencen om de gode positioner.

Lyder dette som starten på en traditionel teateranmeldelse, er det kun delvist sandt. Forestillingen "Dansen om guldkalven" er nemlig resultatet af et spændende forsøg på brobygning mellem forskning og formidling, støttet af Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd. Teaterinstruktør Lars Romann Engel og seniorforsker på Socialforskningsinstituttet Martin D. Munk har sammen skabt det de kalder et "innovativt formidlingsprojekt", en forestilling med de tre skuespillere Chilli Turèll, Niels Bender og Henrik Nielsen. Lars Romann Engel har skrevet teksten ud fra idé og oplæg af Martin D. Munk. Denne har i forskningsprojektet "Uddannelse og ulighed" fra Velfærdsforskningspro-

grammet løbende fra 1997-2002 fundet frem til, at selvom mængden af uddannelse er øget i det danske samfund, er uligheden stadig udtalt. Mange mennesker har ingen uddannelse, eller deres uddannelse er ikke efterspurgt. Idag skal man have mere uddannelse for at opnå de samme sociale positioner som tidligere kunne klares med mindre uddannelse. Forestillingen formidler en vigtig pointe, nemlig at en uddannelse ikke er en garanti for fast beskæftigelse. Der kræves nu om stunder mere uddannelse for opnåelse af de samme sociale positioner som tidligere, hvilket også bidrager til countermobilitet, tilbagefald.

Generationskløften i forestillingen er skåret ud i pap, TV-værtinden har redet på velstandsølgen og har mere end svært ved at sætte sig ind i de to yngre mænds risikofyldte position, for det må da være spændende at være en fri fugl.

For en halvung tilskuer som undertegnede, som er vokset op med adgangsbe-grænsning, arbejdsløshed og skiftende ansættelser, er det imidlertid mere end vanskeligt ikke at se et generelt billede i forestillingens møde mellem en midaldrende systembevarer og to relativt yngre, intenst kæmpende personer. Forestillingen viser også, i kunstnerisk form, at det gamle venstredrejede og det nye liberalistiske tankegods passer sammen som hånd i handske. Rebekka siger således: "Omvendt er det jo også vigtigt, at der bliver skubbet til vores grænser. Jeg tror det er vigtigt med udfordringer, hvis mennesker skal udvikle sig, og følge med tiden." Nye, fede tider bliver synonyme med udviklingen. Senere siger hun: "I dag er vi nødt til selv at være de forandringer vi ønsker at opleve i verden, som en gammel klog inder engang sagde." Ordene er som taget ud af et managementkursus. Man skal selv være ansvarlig for sin succes.

Jeg mødte Martin Munk fordi jeg blev nysgerrig efter at vide noget om baggrunden for formidlingsprojektet om uddannelse og ulighed. Samtidig kunne jeg ikke lade være med at spørge til hans holdning til den igangværende diskussion om faglighed i skolen. Bekæmpelse af social ulighed og krav om større og mere tydelig faglig-

hed bliver i stigende grad sammenkædet i den offentlige debat. Socialforskning og teater er en usædvanlig cocktail i Danmark. Efter opførelsen på Københavns Universitet er det meningen at stykket skal formidles videre i videoform, blandt andet via Statens Filmcentral. Det er hensigten at vise den på det Sociale Årsmøde, og desuden overvejes det at lægge forestillingen ud på nettet. Selvom der er en formidlingsforestilling på vej inden for et helt andet område, nemlig brødrene Peter og Anders Lund Madsens stykke om hjerneforskning, kan man næppe tale om en trend for alternativ forskningsformidling.

Martin Munk: "Jeg blev opfordret af forskningsrådet til at søge midler til alternativ formidling af resultaterne af mit projekt om uddannelse og ulighed. Man kunne vælge at lave en pamflet, men en teaterforestilling var mere oplagt. Jeg har en gammel interesse for teater og har selv været skuespiller i et stykke i gymnasietiden med Niels Skjoldager fra Cafétéatret som instruktør (Dario Fo: "Syvende bud, stjæl lidt mindre", Drama, 1980, oversat af Bent Holm). Desuden deltog jeg i et internationalt teaterantropologisk seminar på Louisiana i forbindelse med at Sonningprisen gik til Dario Fo midt i halvfemserne. Teater har nogle bestemte virkemidler der tiltaler mig, et sprog og en dynamik. Man kombinerer historier med mennesker, med levende kroppe, med betoning, gestik og mimik, og tekster får hermed et andet liv."

I udlandet er der en række eksempler på forskningsformidling i teaterform. I begyndelsen af halvfemserne blev Pierre Bourdieus interviewbog *La Misère du monde* (1993) omsat til flere teaterforestillinger. Historier om socialt udsatte franskmænd blev dramatiseret. Martin Munks projekt indeholder ingen interviews, idet det drejer sig om en sociologisk-statistisk undersøgelse af årgangene mellem 1935 og 1970, deres sociale baggrund, uddannelse, beskæftigelse og sociale position. Et billede af forskellige vilkår tegnede sig. Tre årgange blev taget ud, en fra midten af halvtredserne, en fra omkring 1960 og en fra midten af tresserne, så man kunne studere årgangene med samme alder. Dette stu-

die danner baggrund for en sociologisk analyse. En anden type transformation var derfor nødvendig. Martin Munk fortæller om arbejdsprocessen:

”Lars Romann Engel og jeg udtænkte først ti livshistorier på baggrund af forskningsprojektet. De skrumpede ind til tre kreerede historier, repræsenterende de tre årgange, og tre vigtige historier ud fra typiske livsforløb: den om countermobilitet, den om post 68-generationen og den om ikke at være forandringsparat. Det blev til Hans Henrik, Rebekka og Mads. Lars fik ud fra disse konstruerede personer og livsforløb ansvaret for manuskriptet og det overordnede kunstneriske ansvar. Jeg har kommenteret teksten, men der har kun været få justeringer. Udgangspunktet var at finde frem til tre personer der kunne komme til at fungere dramatisk. Talkshowet var Lars Engels idé, men det er ikke blot en velkendt ramme, for det viser en side af samfundet. Min forskning viser at mange mennesker fylder mere og mere på, de får mere og mere uddannelse. Der er en tendens til at man udvider sit territorium, og det kan bl.a. ske ved at komme i medierne og få 15 minutters berømmelse.”

Han understreger at selvom de to yngre personer i forestillingen har en videregående uddannelse, bliver de ramt af ulige chancer når de prøver at opnå positioner på arbejdsmarkedet; samtidig med at restgruppen er relativt stor i Danmark. Lars Romann Engel, der selv er født i tresserne, fortalte om livshistorierne i sin omgangskreds, og det største chok var temaet countermobilitet, tilbagefald. Det repræsenteres af personen Hans Henrik, der efter halvanden akademisk uddannelse og en usikker beskæftigelsessituation ender med først at blive portør på fuld tid, siden leder for portørerne på et stort hospital. Martin uddyber denne figur der fremstiller svælget mellem højtflyvende, akademiske drømme og en barsk virkelighed:

”Hans forløb er også et eksempel på en ikke-optimal forvaltning af en akademisk uddannelse, typisk hos en person der kommer fra et ikke-akademisk miljø. Han mangler den strategiske tænkning omkring anvendelse af uddannelse som ville

have været en naturlighed for en person fra en akademisk familie.”

Det er tankevækkende at den sociale baggrund stadig spiller så stor en rolle. Vilkkåret er blevet skærpet: Det er blevet endnu mere tydeligt at eksamenspapirer ikke er nok. Forestillingen pointerer med Hans Henrik-figuren at flere og flere har fået en videregående uddannelse i Danmark, men papirerne er ikke meget værd hvis ikke man kan tænke utraditionelt og fleksibelt – og bruge uddannelsen. Ikke desto mindre gør Hans Henrik langt hen ad vejen det som samfundet kræver, nemlig efterlever princippet om livslang læring og videreuddannelse. De personlige omkostninger bliver imidlertid for store, og løsningen for ham bliver at gøre en karriere ud af det ufaglærte bijob. Adspurgt om den generationskløft jeg som halvung tilskuer har oplevet i forestillingen, pointerer Martin Munk, at denne ikke har været et anliggende som sådan. Han har altid fundet fænomenet ulighed interessant. Der er ikke tale om en eksplicit generationskløft, men uligheden eksisterer, og der er forskellige liv og forskellige chancer i de tre årgange, så forestillingen tegner uvægerligt *også* en generationskamp op. Selvom forskningsprojektet ”Uddannelse og ulighed” ikke havde den store bevågenhed i begyndelsesfasen, har Martin Munk fået positive reaktioner fra fagfæller, der mener at det kan bane vejen for mere forskning i stratifikation og ulighed i det danske samfund. I forestillingen er der en fin balance mellem det humoristiske og det alvorlige. Alle tre figurer taler ind imellem i klichéer, men det var nødvendigt for at skabe dynamik og dramatik – og for at give stoffet mere slagkraft.

”Selvom Lars Engel havde det overordnede kunstneriske ansvar, står jeg som forsker inde for grundsubstansen i stykket.”

Nogle har spurgt om forestillingen er politisk teater og har talt om den navnkundige Solvognen. Martin Munk vender problemstillingen om. Stoffet kommer først:

”Jeg mener, at min type forskning står stærkere politisk set end andre typer forskning der så at sige har defineret virkeligheden på forhånd, fordi de starter ud med en eller anden form for dagsorden.”

Det drejer sig nu heller ikke om at gøre tørre statistiske facts spiselige med dramatiske virkemidler, selvom Martin Munk nævner, at han også har skelet til anden forskning for at gøre historierne sammenhængende. Men hvis man opfatter forestillingen som politisk, er det fint med ham.

Om 68-lingoen om frigørelse og selvrealisering på den ene side og nutidens mantra om udviklende arbejde og personlig udvikling på den anden side, størrelser som forestillingens Rebekka får til at hænge sammen, siger Martin Munk at den kobling er interessant, selvom den jo på ingen måde er behandlet i hans egen forskning.

Undertegnede interviewer har selv længe undret sig over at individualiserede tankegange og forventninger om personlig vækst, som de kommer til udtryk overalt i kulturen, går så godt i spænd med det liberalistiske samfunds ubønhørlige krav om produktivitetstigning, når disse krav er forklædt som det uanfægtelige gode, "det udviklende arbejde" og det beslægtede mantra "livslang læring". I det regnestykke bliver det højeffektive arbejde lig med det spændende, personligt udviklende arbejde. Jeg fristes selv til Foucaultagtige betragtninger om samfundets subtile inderliggørelse af brutale magtforhold, men det er mekanismer som det selvsagt må være vanskeligt at afdække.

Om udviklingen i samfundet helt overordnet siger Martin Munk:

"Det nye perspektiv er at alle er berørt. Der er et krav om produktivitetstigning til alle, også højtuddannede. Det gælder om at lave kompetencebeskrivelser og do. - mål, blandt andet qua mere uddannelse. Livslang læring kan overordnet set betragtes som et instrument. Men det kan anskues dobbelt: Dels kan det forbedre folks muligheder på arbejdsmarkedet. Dels kan det være en måde at udskille folk på."

Når talen er om uddannelse og ulighed, er det relevant også at se på skolesystemet. Martin Munk pointerer at tidligere og igangværende forskning leder til nogle hypoteser om at middelklassebørn favoriseres i den danske skole. Martins tidligere kollega, professor Erik Jørgen Hansen, DPU, har i et interview sågar talt om "middelklassepædagogik for middelklasse-

børn". Jeg spørger om det ikke er en fallit-erklæring for den rummelige, lighedsorienterede skole som er blevet fremmet i Danmark i de sidste ca. 30 år – med et stærkt islæt af reformpædagogiske principper? Martin Munk kan godt forestille sig at reformpædagogikken i rendyrket form på nogle skoler har bidraget til at cementere den sociale selektion, men han vil ikke desavouere den tænkning der ligger bag, i det omfang det drejer sig om at lade barnet udtrykke sin nysgerrighed og udfolde sig i interaktion med andre. Billedet er under alle omstændigheder mere nuanceret end som så:

"Man skal også huske på at uddannelsessystemet som et hele alligevel har indoptaget flere personer. Men det er rigtigt at den sociale baggrund slår mere igennem i Danmark end i andre skandinaviske lande. Og Finland er bedst til at udligne social arv i skolesystemet."

Har Martin Munk et statement om skolen? Der kører en fagligheds- og kundskabsdiskussion for øjeblikket, men den synes for en stor del at være okkuperet af de borgerlige.

"Jeg mener grundlæggende, at kundskaber med fordel kan opprioriteres så meget som muligt, men det skal vel at mærke foregå under passende sociale former. Den kundskabssøgning der er brug for i skolen skal hænge sammen med en ordentlig social omgangsform for elever og lærere. En af de måder man lærer på er ved at efterligne andre. Eleverne efterligner hinanden, og de efterligner læreren. Det gælder for børnene om at afkode og forstå det læreren siger og formidler. Det er vigtigt at alle forstår de koder og udtryk som læreren bruger. For eksempel gælder det om at fange principperne for løsning af en matematikopgave, eller for hvordan man skal læse og skrive. Man kan tale om undervisning og læring på en og samme tid. Den fælles kommunikation i klassen er vigtig."

Det er i sandhed markante formuleringer i en skoledebat der argumentationsmæssigt meget ofte opererer med faglige og sociale kompetencer som adskilte og ofte modsatrettede størrelser.

Anne-Marie Vestergaard er cand. mag.